

ಅಳಿದ ಗೆಲೆಯ ವೆಂಕಟರಾಮ್

—ಯು. ಆರ್. ಅನಂತಮೂರ್ತಿ

“ಸಾವು ತುಂಬ ಗೂಢವಾದದ್ದು. ಆದರೂ ಆದರ ಬಗ್ಗೆ ನಾನು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಲಾರೆ. ತುಂಬ ಪ್ರೀತಿಸಿದವರ ಸಾವು ಪೆಚ್ಚು ಮಾಡುತ್ತದೆ—ನಿಜ. ಆದರೆ ಅವರ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೀತಿಯೂ ಅದನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತದೆಯೇನೋ ? ಸಾವಿನ ಬಗ್ಗೆ ದೊಡ್ಡ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಷ್ಟು ವೈರಾಗ್ಯ ನನಗೆ ಇನ್ನೂ ಬಂದಿಲ್ಲ”. (ಸಾಯುವ ತಿಂಗಳ ಮುಂಚೆ ವೆಂಕಟರಾಮ್ ಸರ್ವಮಂಗಳಾರಿಗೆ ಬರೆದ ಪತ್ರದಿಂದ)

ವೆಂಕಟರಾಮ್‌ನ ಅನಿರೀಕ್ಷಿತ ಸಾವಿನಿಂದ ನಾನೊಬ್ಬ ಪ್ರೀತಿಯ ಗೆಲೆಯನನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡೆ. ಅವನು ನನಗೆ ಅಣ್ಣನಂತಿದ್ದ. ಈ ದೇಶದ ರಾಜಕೀಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂಗತಿಗಳಿಗೂ ನನಗೂ ಅವನೊಬ್ಬ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣ ಕೊಂಡಿಯಾಗಿದ್ದ. ಲೋಹಿಯಾ, ಗೋಪಾಲಗೌಡ, ವೆಂಕಟರಾಮ್—ನನ್ನಂಥವರ ಪಾಲಿಗೆ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ರಾಜಕೀಯ, ವೈಯಕ್ತಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳು ಅನ್ಯೋನ್ಯ ವಿಷಯಗಳೆಂಬುದನ್ನು ಸಾಯುವ ತನಕ ತಮ್ಮ ಬದುಕಿನ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ರುಜುವಾತು ಪಡಿಸಿದವರು. ನನ್ನ ಎಲೆಯ ವಯಸ್ಸಲ್ಲೇ ನನ್ನ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಬಂದ ಇವರನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಕೊಂಡಷ್ಟು ಪ್ರಾಯಶಃ ಮುಂದೆ ಯಾರನ್ನೂ ನಾನು ಹೆಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಲಾರೆ. ನಾವು ಪ್ರೀತಿಸುವ ವಸ್ತುಗಳು ಹೀಗೆ ಕ್ರಮೇಣ ನಮ್ಮಿಂದ ಸರಿದೂ ಹೋಗುತ್ತಾ ನಾವೂ ಸಾಯುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತೇವೆ. ನನಗಿಂತ ವಯಸ್ಸಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕವರಾದ ಉತ್ಸಾಹಿ ಯುವಕರಲ್ಲನೇಕರಿಗೆ ವೆಂಕಟರಾಮ್ ಸಾವಿನಿಂದ ಹೀಗೆ ಅನ್ನಿಸಿದೆ.

‘ರುಜುವಾತು’ ಪತ್ರಿಕೆ ಲೇಖಕ ಸಂಪಾದಕರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಹುಟ್ಟುತ್ತಿದೆ—ಈ ಸಾವಿನ ನಷ್ಟ ಸಂಪಾದಕನಾದ ನನಗೆ ಎಷ್ಟು ನೋವಿನದು ಎಂಬುದನ್ನು ಸಾವಿಗೆ ಮುಂಚೆ ಯುಗೋಸ್ಲಾವಿಯಾಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವ ಅವಸರದಲ್ಲಿ ವೆಂಕಟರಾಮ್ ಈ ಪ್ರಥಮ ಸಂಚಿಕೆಗೆಂದು ಬರೆದುಕೊಟ್ಟ ಅಸ್ಸಾಂ ಮೇಲಿನ ಲೇಖನದಿಂದ ಓದುಗರು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ದುರಂತವೆಂದರೆ, ತನ್ನ ಕ್ರಿಯಾಶೀಲತೆಯ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅವನು ಸತ್ತಿದ್ದು.

ಅವನದೊಂದು ಪ್ರವಾಸಕಥನ, 'ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ' ಅಕ್ಷರ ಪ್ರಕಾಶನದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚಾಗುತ್ತಿದೆ. ಹಿಂದ್ ಮಜದೂರ್ ಸಭಾದ ಅಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ರಷ್ಯ, ಅಮೆರಿಕ, ಸ್ವಿಟ್ಜರ್ಲೆಂಡುಗಳಲ್ಲಿ ಅವನು ಮಾಡಿದ ಪ್ರವಾಸದ ಅಪೂರ್ವ ಬರವಣಿಗೆ ಇದು. ಅವನ ಮೊದಲ ಪುಸ್ತಕವಾದ ಇದಕ್ಕೆ 'ಇಷ್ಟವಾದರೆ ಮುನ್ನುಡಿ ಬರಿ' ಎಂದು ಸಂಕೋಚಪಡುತ್ತಾ ಕೇಳಿದ್ದ. ನನಗೆ ತುಂಬ ಇಷ್ಟವಾದ ಈ ಪುಸ್ತಕಕ್ಕೆ ನಾನು ಬರೆದ ಮುನ್ನುಡಿಯನ್ನು ಓದಾಟದ ಅವಸರಗಳಲ್ಲಿ ಅವನು ಓದಲಾಗಲೇ ಇಲ್ಲ. ಅಚ್ಚಾದ ಈ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಎಳೆಯರಂತೆ ಅವನು ಆತುರ ಪಡುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು ನನಗೆ ಅವನ ಮೇಲಿನ ಅಭಿಮಾನ ಹೆಚ್ಚಿತ್ತು. ನಾನೆಲ್ಲಿ ಮುನ್ನುಡಿ ತಡಮಾಡುವೆನೋ, ನನಗದು ಅನಗತ್ಯ ಶ್ರಮವಾದೀತೋ ಎಂದು ಆತಂಕ ಪಡುತ್ತ 'ನಾಲ್ಕು ಸಾಲು ಬರೆದರೆ ಸಾಕು' ಎಂದು ಪದೇ ಪದೇ ಅವನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದುದು ಕಂಡು ನಾನು ತಮಾಷೆಮಾಡಿ ನಕ್ಕಿದ್ದೆ. ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಿ ಬಡಿಸುವುದು, ಹಂಪಿ, ಪ್ರವಾಸ, ವಾಗ್ವಾದ, ಹೊಸದೊಂದು ಪುಸ್ತಕ, ತರುಣರ ಪ್ರೇಮ—ಯಾವುದರ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಅವನ ಹುರುಪು ಇಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ. ತನಗೆ ಪ್ರಿಯರಾದವರೆಲ್ಲ ನನಗೂ ಪ್ರಿಯರಾಗಬೇಕು, ನಾನು ಅವನ ಜೊತೆಗೊಮ್ಮೆ ಕಲ್ಕತ್ತಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಇಂಥವರನ್ನು ಸಂಧಿಸಬೇಕು, ಈ ಪುಸ್ತಕ ಓದಲೇಬೇಕು, ನಾನು ಪ್ರೀತಿಸುವವರನ್ನೆಲ್ಲ ಅವನೂ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಡಬೇಕು, ಕಾರ್ಮಿಕರ ಜೊತೆ ನಾನು ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರ್ಚಿಸಬೇಕು—ಅವನಿಗೆ ಹತ್ತಿರವಾದವರ ಜಗತ್ತನ್ನು ಅವನು ವಿಸ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಬಗೆ ಅದು. ಕನ್ನಡನಾಡಿನ ಯಾವ ರಾಜಕಾರಣಿ ಸಾಯುವಾಗ ಅವನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಕವಿಗಳು, ಕಾರ್ಮಿಕರು, ಪತ್ರಕರ್ತರು, ಅನಕ್ಷರಸ್ಥರು, ರಾಜಕೀಯ ನಾಯಕರು, ಕಮ್ಯುನಿಸ್ಟರು, ಸೋಷಲಿಸ್ಟರು, ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಪಕ್ಷದವರು, ಹರಿಜನರು, ಮುಸ್ಲಿಮರು, ಹುಡುಗರು, ಮುದುಕರು ಒಂದು ಕುಟುಂಬದವರಂತೆ ಸೇರಿರುವುದು ಸಾಧ್ಯ? ವೆಂಕಟರಾಮ್ ನಂಥವರು ಮುಂದಿನ ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಯಶಃ ಇನ್ನೂ ವಿರಳವಾಗುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಕಟವಾಗಬೇಕಾದ ಅವನ ಬರವಣಿಗೆಯ ಪಟ್ಟಿ ನೋಡಿದರೆ ಈ ಕಾರ್ಮಿಕ ನಾಯಕ, ಧೀಮಂತ ರಾಜಕಾರಣಿಯ ಬಹುಮುಖ ಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು : ಸಮಕಾಲೀನ ಕನ್ನಡ ಕಾದಂಬರಿಗಳ ಮೇಲೆ ಅವನು ಬರೆದ ಲೇಖನಗಳ ಸಂಗ್ರಹ ; ಎಮರ್ಜೆನ್ಸಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೈಲಲ್ಲಿ ದಾಂಧಲೆಗೊಳಗಾದ ಅವನು ಭಕ್ತಿಪಂಥ, ನಾಗರಿಕತೆ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಡಿರುವ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು ; ಭಗವದ್ಗೀತೆ ಮತ್ತು ದಾಸೋವಸ್ತಿ ಎಂಬ ಲೇಖನ ; ಎಚ್.ಎಂ.ಎಸ್.ನ ಅಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ಅವನು ಕಾರ್ಮಿಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳ ಮೇಲೆ ಇಂಗ್ಲಿಷ್‌ನಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವ ಪುಸ್ತಕ ; ಯುಗೋಸ್ಲಾವಿಯಾ ಪ್ರವಾಸಕಥನ ; ಲೋಹಿಯಾ ಕೃತಿಗಳಿಂದ ಆಯ್ದ ಭಾಗಗಳ ಸಂಗ್ರಹ—ಹಲವು ಶಿಸ್ತುಗಳ ಅಂತರ್ನೋಟಗಳನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ಪೂರಕವೆಂಬಂತೆ ಸ್ವಂತ ಅನುಭವದಲ್ಲಿ ನೇಯಬಲ್ಲ ಅವನ ಕುಶಲತೆಯನ್ನು, ಹರಿತ

ವಾದ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಈ ಎಲ್ಲದರಲ್ಲೂ ಕಾಣಬಹುದು. ಮಾರ್ಕ್ಸ್ ಮತ್ತು ಲೋಹಿಯಾ— ಇಬ್ಬರಿಂದಲೂ ಇವನಷ್ಟು ಕಲಿತವರು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ವಿರಳವೇ ಎನ್ನಬೇಕು. ಮಾರ್ಕ್ಸ್ ಮತ್ತು ಟ್ರಾಟ್ಸ್ಕಿಯರಿಂದ ಇವನು ಕಲಿತಿದ್ದ ತಾರ್ಕಿಕ ಚಿಂತನಾಕ್ರಮ ಲೋಹಿಯಾ, ಗಾಂಧಿಯವರಿಂದ ಪಡೆದ ಭಾರತೀಯ ಅನುಭವದ ವಿಶಿಷ್ಟತೆಯಿಂದಾಗಿ ತನ್ನ ಹತವನ್ನೂ ಶತತ್ವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು, ಆದರೆ ಮೊನಚನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು ಶಕ್ತಿಯುತವೂ, ದೃಢವೂ, ವೈಯಕ್ತಿಕ ಗೀಳುಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತವೂ ಆಗಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಇವನಿಗೆ ಹಲವು ಮಾರ್ಕ್ಸ್ವಾದಿಗಳ ಸೆಟೆದುಕೊಂಡ ನಿಷ್ಠೆಯಂತೆಯೇ, ಅನೇಕ ಲೋಹಿಯಾವಾದಿಗಳ ಸ್ವಪ್ರದರ್ಶನರತಿಯೂ, ಶಿಸ್ತಿಗೆ ಒಲ್ಲದ ಸ್ವಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯೂ ಅಸಹನೀಯವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದುದು.

ಬದುಕಿದ್ದರೆ ಅವನು ಈಗ ಜಪಾನಿನಲ್ಲಿರಬೇಕಿತ್ತು. ಭಾರತದ ಲೇಖಕರು, ಕಲಾವಿದರು, ನಟರು, ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ತರುವ ಸೃಜನಶೀಲರ ಟ್ರೀಡ್ ಯೂನಿಯನ್ ಒಂದರ ರೂಪರೇಷೆಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕಿತ್ತು. ಸಾಯುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಅವನನ್ನು ಭೇಟಿಯಾದಾಗ ಎಸ್.ಆರ್. ರಾವ್, ಬಂದಗದ್ದೆ ರಮೇಶ್, ಪುರುಷೋತ್ತಮ, ಶೂದ್ರ ಶ್ರೀನಿವಾಸ್ ಮತ್ತು ನಾನು ಇಂಥ ಹಲವಾರು ಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ಅವನ ಜೊತೆ ಚರ್ಚಿಸಿದ್ದೆವು. ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಸಂಘಟನೆಯ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ತೀರ ಸಾಲಾಯಕ್ಕಾದ ನಾನು ವೆಂಕಟರಾಮ್ ನನ್ನು ಇಂಥವಕ್ಕೆ ನೆಚ್ಚಿಕೊಂಡಿದ್ದೆ. ದೇಶದ ರಾಜಕೀಯದ ಬಗ್ಗೆ ಈಚೆಗೆ ಹತಾಶ ಭಾವನೆ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಹೋದಬಾರಿ ಭೆಟಿಯಾದಾಗ ವೆಂಕಟರಾಮ್ ಭರವಸೆ ಮೂಡಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದ್ದ. ಅಸ್ಸಾಂ ಗಲಭೆ, ರೈತರ ಬಂಡಾಯ, ರಾಜಕೀಯ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವ ಒಡಕುಗಳು, ಮೊರಾರ್ಜಿ, ಜಗಜೀವನರಾಮ್, ಚರಣಸಿಂಗ್ ರಂಥವರನ್ನು ಮೂಲೆಗೆ ತಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ಬೆಳವಣಿಗೆಗಳು—ಈ ಎಲ್ಲವೂ ಸದಾ ಚಿಂತನಶೀಲನೂ, ಕಾರ್ಯಪ್ರವೃತ್ತನೂ ಆಗಿದ್ದ ಅವನಿಗೆ ಹೊಸ ಭವಿಷ್ಯದ ಮುನ್ನೂಚನೆಗಳಾಗಿ ಕಂಡಿದ್ದವು. ಜನತೆಯ ಸದ್ಯದ ಆಶಯಗಳಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟುವ, ಹೋರಾಟಗಳ ಮುಖೇನ ರೂಪತಾಳುವ ವಿಕೇಂದ್ರ ಕೃತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿಸುವ ಸಮಾಜವಾದ ಹೇಗಿರುತ್ತೆನೆಂದು ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಲೇ ಅವನು ಹೊರಟುಹೋದ. ಅವನು ಸತ್ತಿದ್ದಾನೆಂದು ನಂಬುವುದು ಕಷ್ಟ.

ವೆಂಕಟರಾಮ್ ಜೈಲಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅವನ ಇಬ್ಬರು ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳಾದ ಗೀತ ಮತ್ತು ಶೋಭ ತಮ್ಮ ಗಂಡಂದಿರನ್ನು ತಾವೇ ಹುಡುಕಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ವೆಂಕಟರಾಮ್ ಇದರಿಂದ ತುಂಬ ಮುಷಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದ : “ನೋಡು, ಇನ್ನೇನು ಆಪ್ತ ಹೊರಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲೆಂದು ತಿಳಿದು ನನ್ನ ಮಕ್ಕಳು ತಮ್ಮ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ತಾವೇ ಹೊತ್ತರು”. ಅವನ ಗಂಡು ಮಕ್ಕಳಾದ ಸುರೇಶ್, ಪ್ರದೀಪರೂ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮುಗಿಸಿ ಉದ್ಯೋಗ ಹಿಡಿದರು. ಐವತ್ತಾರನೇ ವಯಸ್ಸಿನ ವೆಂಕಟರಾಮ್ ಗೆ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳೂ ಆದರು. ಈ

ಮೂರುನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳು ಹೀಗೆ ವೆಂಕಟರಾಮನ ಹೋರಾಟದ, ಬಡತನದ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿದ್ದವು. ಜನತೆಗಾಗಿ ಬದುಕುವ ಅನೇಕ ಕ್ರಾಂತಿಕಾರಿ ರಾಜಕಾರಣಿಗಳ ಸಾಂಸಾರಿಕ ಜೀವನದಂತೆ ವೆಂಕಟರಾಮನದು ಒಡೆದುಹೋಗಲಿಲ್ಲ. ವೆಂಕಟರಾಮ ಈ ಬಗ್ಗೆ ಅರ್ಧ ತಮಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಗಾಂಭೀರ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದ — ತನ್ನ ಬದುಕಿನ ಯಶಸ್ಸಿಗೆ ಕಾರಣರಾದ ಸಹಧರ್ಮಿಣಿ ಸರೋಜಾ ಕಡೆ ನೋಡುತ್ತ : “ನಾವಿನ್ನು ವಾನಪ್ರಸ್ಥ ಜೀವನ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬಹುದು”. ಹೊಸ ಬದುಕಿಗಾಗಿ ಹಗುರಾದ ನಿರಂಬಳತೆಯಿಂದ ಸನ್ನದ್ಧನಾಗುತ್ತಿದ್ದಾಗಲೇ ವೆಂಕಟರಾಮ ಸತ್ತ.

ಕ್ರಿಸ್ ಮಸ್ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯಬಾರಿ ನಾನು ಅವನ ಜೊತೆ ಕೂತು ಮಾತಾಡಿದ್ದು. ಅವನ ಪರಮಾಪ್ತರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರಾದ ಎಸ್. ಆರ್. ರಾವ್ ಬೊಂಬಾಯಿಯಿಂದ ಬಂದಿದ್ದರು. ಹೊಸಮನೆ ಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಅವನು ಇದ್ದ ಪುಟ್ಟ ಮನೆಯ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ಮುವ್ವತ್ತು ಜನ ಕಿಕ್ಕಿರಿದು ಕೂರುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಈಗ ಎಂಜಿನಿಯರ್ ಸುರೇಶ್ ಅಪ್ಪನ ಜೀವನ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಲೆಂದು ಯೋಜಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದ ಈ ಹೊಸ ಮನೆಯ ಬೆಳಗಿನ ಬಿಸಿಲು ತುಂಬಿದ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ನಾವೆಲ್ಲ ಆರಾಮವಾಗಿ ಟ್ರಾಟ್ಸ್ಟ್ರಿ, ಲೋಹಿಯಾ, ಮಾವೂ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾತಾಡುತ್ತ ಒಳಗಿಂದ ಸತತವಾಗಿ ಹರಿದು ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಚಹ ಕುಡಿಯುತ್ತ ಕೂತಿದ್ದೆವು. ಮಹಡಿ ಮೇಲೆ ದೊಡ್ಡ ದೊಂದು ಕಾರ್ಮಿಕರ ಗುಂಪು ವೆಂಕಟರಾಮಗೆ ಕಾದಿತ್ತು. ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು ಒಬ್ಬರ ಕೈಯಿಂದ ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಕೈಗೆ ಸಾಗುತ್ತ ಹರ್ಷದಲ್ಲಿದ್ದವು. ವೆಂಕಟರಾಮ ಮಕ್ಕಳ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಆರ್ತವಾದ ಕೋಪದಿಂದ ಮಾತಾಡಲು ಶುರು ಮಾಡಿದ. ಎಲ್ಲ ಕನ್ನಡ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನೂ ಓದಿ, ಟಿಪ್ಪಣಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಅವುಗಳ ಹಾನಿಕಾರಕ ನ್ಯೂನತೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ‘ಕನ್ನಡ ಪ್ರಭ’ದಲ್ಲಿ ಅವನು ಎತ್ತಿದ್ದ ಚರ್ಚೆಯಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಭಾಗವಹಿಸಲಿಲ್ಲೆಂದು ಅವನಿಗೆ ತುಂಬ ಯಾತನೆಯಾಗಿತ್ತು. ನಾನು ಈ ಬಗ್ಗೆ ಏನೂ ಬರೆಯಲಿಲ್ಲೆಂದು ನನಗೆ ನಾಚಿಕೆಯಾಗಿತ್ತು. ಕಾರ್ಮಿಕರಿಗೆ ಚಹಾ ಕಳಿಸುವಂತೆ ಹೇಳಿ ವೆಂಕಟರಾಮ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅವರ ಸಮಸ್ಯೆ ಬಗೆಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಸ್ತುತ ರಾಜಕೀಯದ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತು ಹರಿಯಿತು. “ಮುಂದೇನು ವೆಂಕಟರಾಮ ?” ಎಂದು ಕೇಳಿದೆ.

ವೆಂಕಟರಾಮ ತನ್ನ ದಪ್ಪ ಗಾಜಿನ ಕನ್ನಡಕವನ್ನು ಸರಿಮಾಡಿಕೊಂಡು ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡುತ್ತ ಹೇಳಿದ : “ಎಮರ್ಜನ್ಸಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಸತ್ತೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗಿ ಇಂದಿರಾ ಸರ್ಕಾರ ಉರುಳಿತು. ಜನತಾ ಸರ್ಕಾರದಲ್ಲಿ ಸೆಕ್ಯೂಲರಿಸಂ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗಿ ನಮ್ಮ ಸರ್ಕಾರ ಉರುಳಿತು. ಈಗ ಇಂದಿರಾ ಆಡಳಿತದ ವೈಖರಿಯಲ್ಲಿ ಫೆಡರಲಿಸಂ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗಿ ಇಂದಿರಾ ಸರ್ಕಾರ ಮತ್ತೆ ಉರುಳಬಹುದು....”

ರಂಗದ ಹಿಂದೆ ನಿಂತು ಕೆಲಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ರಾಜಕಾರಣಿ ವೆಂಕಟರಾಮ.

ಸದಾ ಗುಂಪುಗಳ ನಡುವೆ ಬದುಕಿದ್ದೂ ಅವನಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಸಂಕೋಚಪ್ರವೃತ್ತಿ, ನಾಚಿಕೆಗಳು ಉಳಿದಿದ್ದವು. ಕಾರ್ಮಿಕ ನಾಯಕನಾಗಿಯೂ ಅವನು ಡೆನೋಗಾಗ್ ನಂತೆ ಮಾತಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ, ಅವನ ಬದುಕಿನ ಕ್ರಮವೇ ಸಮಾಜವಾದಿಯದಾಗಿತ್ತು. ಎಷ್ಟೋ ತಬ್ಬಲಿಗಳನ್ನು, ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವುದನ್ನೇ ಹಂಚಿಕೊಂಡು ಅವನು ಸಾಕಿ ದ್ದಾನೆ. ನಂದನಾ, ಬಂದಗಡ್ಡೆ ರಮೇಶ್, ಸೀತಾರಾಮ್, ಪುರುಷೋತ್ತಮ್— ಹೀಗೆ ಹಲವಾರು ಯುವಜನರು ಈ ದಿಕ್ಕುಗಾಣದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ವೆಂಕಟರಾಮ್ ಹತ್ತಿರ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವನ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಮಗನಂತೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದ ವಿಶ್ವನಾಥ್ ಆಜಾನುಬಾಹು ಯುವಕ ; ಇನ್ನೊಬ್ಬ, ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಚುನಾವಣೆ ಯಲ್ಲಿ ಹುತಾತ್ಮಳಾದ ಗಾಯತ್ರಿಯ ಸೋದರ ಗುರುರಾಜ. ಟ್ಯಾಕ್ಸಿಯನ್ನು ಕರೆದರೆ ವೆಂಕಟರಾಮ್ ಎಂದೂ ಹಿಂದಿನ ಸೀಟಿನಲ್ಲಿ ಕೂರುವವನಲ್ಲ—ಡೈವರ್ ಪಕ್ಕದಲ್ಲೇ ಕೂರಬೇಕು....

ಇಂಥ ಒಬ್ಬ ಗೆಲೆಯಿಲ್ಲದ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಆಸ್ತರಾಗಿದ್ದ ನಾವು ಹಲವರು ಬದುಕುವುದನ್ನು ಕಲಿಯಬೇಕಾಗಿ ಬಂದಿದೆ....

